

(advertentie)

Historische engineering, onderzoek en restauratie van historische machines en relictten

Ik wist niet dat... Halverwege toen... Na 1 jaar gebeurde...

Veel gehoorde kreten in de 'normloze' wereld van de roerende industriële relictten. BAT heeft door de jaren heen als onafhankelijk bedrijf een grote naam en expertise opgebouwd bij de restauratie van historische machines en relictten.

Ophovener molen, Sittard

De 'norm' BAT:

- Geïntegreerde aanpak van het gehele onderzoeks- en ontwikkelingstraject.
- Historische engineering, onderzoek, restauratieplannen, structuur- en exploitatiemogelijkheden als samenhangend geheel aangepakt.
- Uitstekend gerestaureerde en functionerende installaties, met bijbehorende beheer-, draai- en onderhoudsplannen.

Mogelijkheden van onderzoek tot volledige restauratieprojecten op Turn-key basis.

Onze projecten spreken voor zich, laat u overtuigen en bezoek onze website met diverse voorbeelden.

Postbus 780, 6130 AT Sittard
tel. (046) 452 64 67, www.batsittard.nl

Replica Sagebien Waterrad Geldrop (1874)

Bedrijf in beeld

Eten en drinken met Industrieel Erfgoed

Deze nieuwe rubriek in Industria zal in het eerste nummer van de jaargang 2001 van start gaan, met als eerste object café-restaurant 'Amsterdam', gevestigd in het voormalige machinegebouw van het waterleidingpompstation van de GWL te Amsterdam. In het kort zal beschreven worden wat er aan industrieel erfgoed te ontdekken valt aan het huidige gebouw en in het restaurant zelf. Het streven is om zo mogelijk als bron voor de beschrijving

gebruik te maken van een persoon die er vroeger gewerkt heeft. Ook is een boekje over dit onderwerp door FIEN in voorbereiding.

Na café-restaurant 'Amsterdam' is de planning om 'Eten en drinken in en met industrieel erfgoed' te beschrijven bij grill-restaurant 'de Drie Kalkovens' bij Meppel, hotel 'New York' in Rotterdam en restaurant 'De Steenoven' in Helmond.

Machinepompgebouw 'Amsterdam' tijdens de bouw in 1899, nu café-restaurant 'Amsterdam'.

industria

NIEUWSBULLETIN

Nieuwsbulletin van
Stichting Federatie Industrieel
Erfgoed Nederland,
november 2000, nummer 5

STICHTING FEDERATIE INDUSTRIEEL ERFGOED NEDERLAND

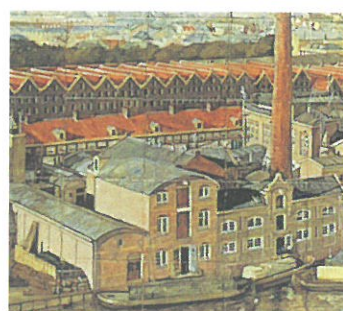
Centrum Kromhout

TENTOONSTELLINGEN:

Velser aardewerk

De Distel

Aan de lezers,
Zonder de stimulerende bijdrage van het Prins Bernhard Cultuurfonds (PBCF) zou het nooit mogelijk geweest zijn dit vernieuwde nummer van Industria uit te geven. Wij betuigen onze dank aan het PBCF die als weinig anderen op de bres springt om vrijwilligersorganisaties op een hoger kwalitatief niveau te brengen. Met de nieuwe vormgeving, uitbreiding van het aantal pagina's en uitbreiding van het aantal rubrieken zal Industria een breed publiek over het wel en wee van industrieel erfgoed, kort en goed kunnen informeren. Wetenschappelijke artikelen, uitgebreide verslagen van symposia, studiebijeenkomsten over industrieel erfgoed moeten niet verwacht worden. Het tijdschrift Erfgoed en Techniek voorziet meer dan voortreffelijk in deze behoefte. FIEN, de door het Rijk erkende landelijke overkoepeling van het particulier op het terrein van industrieel erf-

goed, met zo'n 60 aangesloten organisaties, streeft er in de periode 2001-2004 onder meer naar om de belangenbehartiging naar de aangesloten organisaties, de informatie-overdracht, het opzetten van een bibliotheek- en beeldbank over industrieel erfgoed en het vormgeven aan onderwijsprojecten intensief aan te pakken. Met de totstandkoming van het Centrum voor industrieel en mobiel erfgoed Kromhout in Amsterdam – een initiatief van Peter Nijhof, coördinator industrieel erfgoed Rijksdienst voor de Monumentenzorg – waaraan naast FIEN thans deelnemen de Stichting Advies- en servicebureau Industrieel Erfgoed Nederland (STABIEN) en de Federatie Oud-Nederlandse Vaartuigen (FONV) wordt een uitstekende basis geboden om het bovenstaande streven tot realiteit te maken. Industria houdt u op de hoogte!

Siebe Huizinga, voorzitter FIEN

Centrum voor industrieel en mobiel erfgoed Kromhout

In juni van dit jaar heeft intensief overleg tussen organisaties op het gebied van industrieel erfgoed in Nederland en Nederlandse cultuurfonds (waaronder het Prins Bernhard Cultuurfonds) er toe geleid dat er een landelijk centrum voor het industriële erfgoed in Nederland zal komen. Het nieuwe 'Centrum voor industrieel en mobiel erfgoed Kromhout', een samenwerkingsverband tussen FIEN, de Stichting Service Bureau Industrieel Erfgoed Nederland (STABIEN) en de Stichting Federatie Oud-Nederlandse Vaartuigen (FONV) zal op 24 november officieel van start gaan. Het Centrum Kromhout zal gehuisvest worden in een nieuwbouwcomplex op het terrein van de historische scheepswerf 't Kromhout

aan de Hoogte Kadijk in Amsterdam. Aan de oostzijde van de historische scheepswerfhallen zijn drie nieuwe hallen gebouwd, die qua architectuur aansluiten bij het complex van de oude scheepswerf. In een van deze hallen zal het Centrum Kromhout gehuisvest worden, in eerste instantie voor de periode 2001-2004.

Industria

Het eerste nummer van Industria verscheen in 1991. Sindsdien zijn opmaak en lay-out van de nieuwsbrief nauwelijks veranderd. In het kader van het meerjarenprogramma van FIEN voor de periode 2001-2004 is ook in de restyling van de nieuwsbrief 'Industria' voorzien. Ook de inhoud van de nieuwsbrief is aangepast met enkele nieuwe rubrieken, en het aantal pagina's is uitgebreid van 6 naar 8. Volgens de planning zal het eerste nummer van Industria-nieuwe stijl (nr. 5-2000) officieel worden gepresenteerd ter gelegenheid van de officiële opening van het Centrum Kromhout in Amsterdam op vrijdag 24 november.

STICHTING INDUSTRIEEL ERFGOED NOORD-NEDERLAND (SIEN-N)

In het kader van het regionaal Cultuurplan Oost-Groningen wordt in deze regio door negen samenwerkende gemeenten gewerkt aan een gemeen-

Groningen'. De oorspronkelijke route van 180 km zal nu worden opgedeeld in drie kortere routes, waarbij de routebeschrijvingen uitgebreider worden. Er komt meer achtergrondinformatie over de industriële monu-

(kleuren)-ansichtkaarten zijn geres- taureerde Haagse muurreclames af- gebeeld. De set kaarten is te bestellen door overmaking van f 7,50 op girorek. nr. 312877 ten name van SHIE, Den Haag.

NEDERLANDSE WATERTOREN STICHTING (NWS)

Ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van de NWS is op de jubileumbijeenkomst van de NWS op 23 juni in Soestduinen een boek gepubliceerd met Nederlandse watertorens op oude ansichtkaarten. Het boek bevat meer dan 150 historische opnamen van watertorens. De meeste foto's zijn gemaakt kort na de bouw en tonen de watertorens in hun oorspronkelijke staat. De ouderdom van de afbeeldingen varieert van 30 tot ruim 100 jaar. In het boek zijn de watertorens per provincie gerangschikt. De bijschriften bij de foto's zijn geschreven door Ir. H. Rienks, secretaris van de NWS. Het boek telt 144 blz. en is voor f 39,90 te koop bij de boekhandel, ISBN 90 73647 34 7.

menten en er komen verwijzingen naar musea of oudheidkamers die met hun collectie bij het thema aansluiten. De exacte routes zijn op dit moment nog in bewerking. De opzet is om de nieuwe, uitgebreide routebeschrijving te publiceren in het voorjaar van 2001.

STICHTING HAAGS INDUSTRIEEL ERFGOED (SHIE)

Ter gelegenheid van Open Monumentendag 2000 heeft de SHIE een setje van 16 ansichtkaarten uitgegeven. De ansichtkaarten zijn deels reproducties van historische ansichtkaarten, met afbeeldingen van Haagse stadsgezichten en bedrijven. Op een drietal

Nieuws uit de aangesloten organisaties

schappelijk cultureel meerjarenprogramma. Ook aan het industrieel erfgoed wordt aandacht besteed. SIEN-N heeft een contract aanvaard voor het uitbrengen van een toeristische route langs industrieel erfgoed in Oost-Groningen. Al eerder, in 1998 heeft SIEN-N voor Oost-Groningen een route gepubliceerd onder de naam 'sporen van industrieel erfgoed in Oost-

Moordrecht: watertoren tapijfabriek KTV.

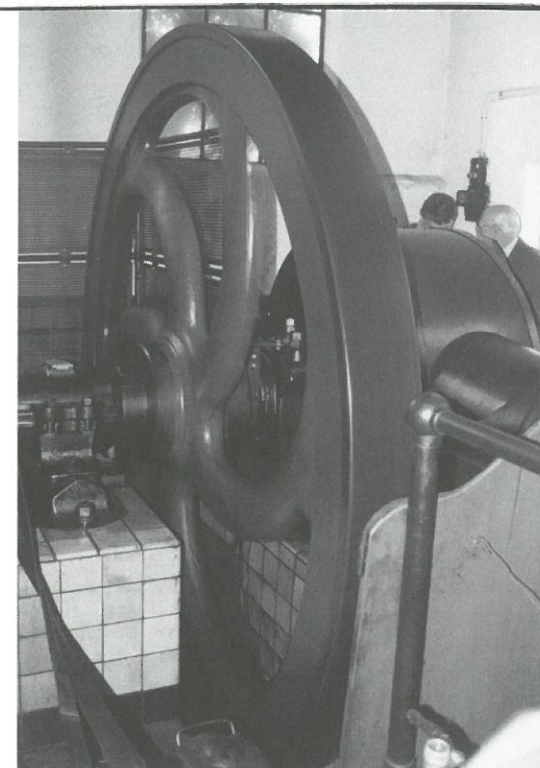

STICHTING SERVICE- EN ADVIES- BUREAU INDUSTRIEEL ERFGOED NEDERLAND (STABIEN)

STABIEN heeft onlangs in samenwerking met het Erfgoedhuis Zuid-holland onder de benaming 'Gemalen water' een drietal routefolders gepubliceerd over waterstaatsbouwkundig industrieel erfgoed in Midden-Holland. De folder 'Gemalen water' geeft een beschrijving van 11 historische stoom- en dieselmolens in de provincie Zuid-Holland. Beschreven worden onder meer de gemalen te Puttershoek, Capelle a/d IJssel, Rijswijk en Gouda. Onder de naam 'Schutten en malen' zijn twee folders met routebeschrijving uitgegeven, een over waterbouwkundige monumenten in Gouda, en een over waterbouwkundige monumenten in het

gebied van de Hollandsche IJssel-Oost. In deze folders komen aan bod stoomgemalen, bruggen, sluisen, peilmerken en dijken in het gebied rondom Haastrecht en Oudewater. De folders zijn verkrijgbaar bij de VVV's, en het Erfgoedhuis Zuid-Holland, Postbus 11187, 2301 ED Leiden, tel. (071) 513 37 39.

Stoomgemaal 'De Antagonist' bij Stompwijk, Crossley dieselmotor. (foto: M. Overbeek)

Berichten Nederland

OVERIJSSSEL

Zwolle: de restauratie van de 'Rademakerszijl', een oude uitwateringssluis in de polder Mastenbroek zal dit najaar beginnen. De restauratie van de sluis kost ca. 7 ton. Het werk aan de sluis bestaat uit het vernieuwen van de houten sluisdeuren, het verbeteren van de fundering van de sluis door middel van het aanbrengen van onderwaterbeton en het vernieuwen van de gemetselde sluiswanden. De restauratie zal in het voorjaar van 2001 worden afgerond.

Rademakerszijl, Zwolle. (foto: M. Overbeek)

GELDERLAND

IJzendoorn: de Bond Heemschut heeft bescherming aangevraagd voor de vlamoven van de steenfabriek 'Van Hesteren en Jansen', aan de Nieuweweg 2 te IJzendoorn (Betuwe). De eigenaar van het complex, de Fa. Ekstefa BV heeft bij de gemeente Echteld een slooiaanvraag voor de vlamoven ingediend. De vlamoven is gebouwd tussen 1915 en 1920. De geschiedenis van deze steenfabriek gaat terug tot 1855, als Th. Burgers

de veldsteenovenfabriek 'De Mandenmaker' sticht. In 1936 wordt het complex aan de Fa. Van Hesteren en Janssen verkocht, en in 1987 werd de fabriek gesloten. De vlamoven, met bijbehorende schoorsteen wordt door Heemschut beschouwd als een belangrijk voorbeeld van een goed bewaard gebleven vlamoven uit het begin van de twintigste eeuw. Ook is het complex van belang als herinnering aan de baksteenfabricage, die in dit gebied een belangrijke rol heeft gespeeld. De gemeente Echteld heeft het complex inmiddels voorgedragen als Rijksmonument.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: TNO Delft zal een onderzoek doen naar de mogelijkheden om de monumentale markthal aan de Jan van Galenstraat te behouden. De markthal uit 1934 zou aanvankelijk moeten worden gesloopt voor nieuwbouw van het Food Center Amsterdam. Als de markthal geen nieuwe bestemming kan krijgen, zal het stadsdeel Westerpark alsnog overgaan tot het afgeven van een slooovergunning. Het TNO-onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van de gemeente, het stadsdeel en de ondernemers in het Food Center. De Centrale markthal is in 1934 gebouwd naar een ontwerp van de Amsterdamse architect N. Lansdorp, en wordt door de Raad voor Cultuur en het Bureau Monumentenzorg Amsterdam beschouwd als een object van groot architectonisch belang. Het is de grootste ooit in Nederland gebouwde markthal.

Amsterdam: Het met sloop bedreigde pakhuis 'De Zwijger' aan de Oostelijke Handelskade zal waarschijnlijk toch behouden blijven. In mei besloot de gemeente Amsterdam het pakhuis te slopen om de aanleg van de Jan Schaeferbrug naar het Java-eiland mogelijk te maken. Aanvankelijk was het de bedoeling deze brug dwars door het pakhuis heen aan te leggen, maar de bouwkundige staat van het pakhuis maakte deze ingreep niet mogelijk. Het Cuypersgenootschap heeft bezwaar aangetekend tegen de slooovergunning en heeft de Rijksdienst voor Monumentenzorg verzocht het pakhuis op de monumentenlijst te plaatsen.

Door de actie van het Cuypersgenootschap geldt voor het pakhuis nu een voorlopige bescherming. De gemeente zal nu onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om het pakhuis alsnog te behouden en een nieuwe functie te geven. Het pakhuis 'De Zwijger' is gebouwd in 1933 naar een ontwerp van de architecten J. de Bie Leuvink, Tjeenk en K. Bakker. Opdrachtgever was het Vrieseveem, dat later fuseerde met het Blauwoedeneem. Dit bedrijf had behoefte aan een koelpakhuis voor de opslag van vlees. Het pakhuis is gebouwd in gewapend beton, in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid en was ten tijde van de bouw al beroemd als zijnde een van de modernste koelhuizen van die tijd.

Industrieel monument

Scheepswerf 't Kromhout, Amsterdam

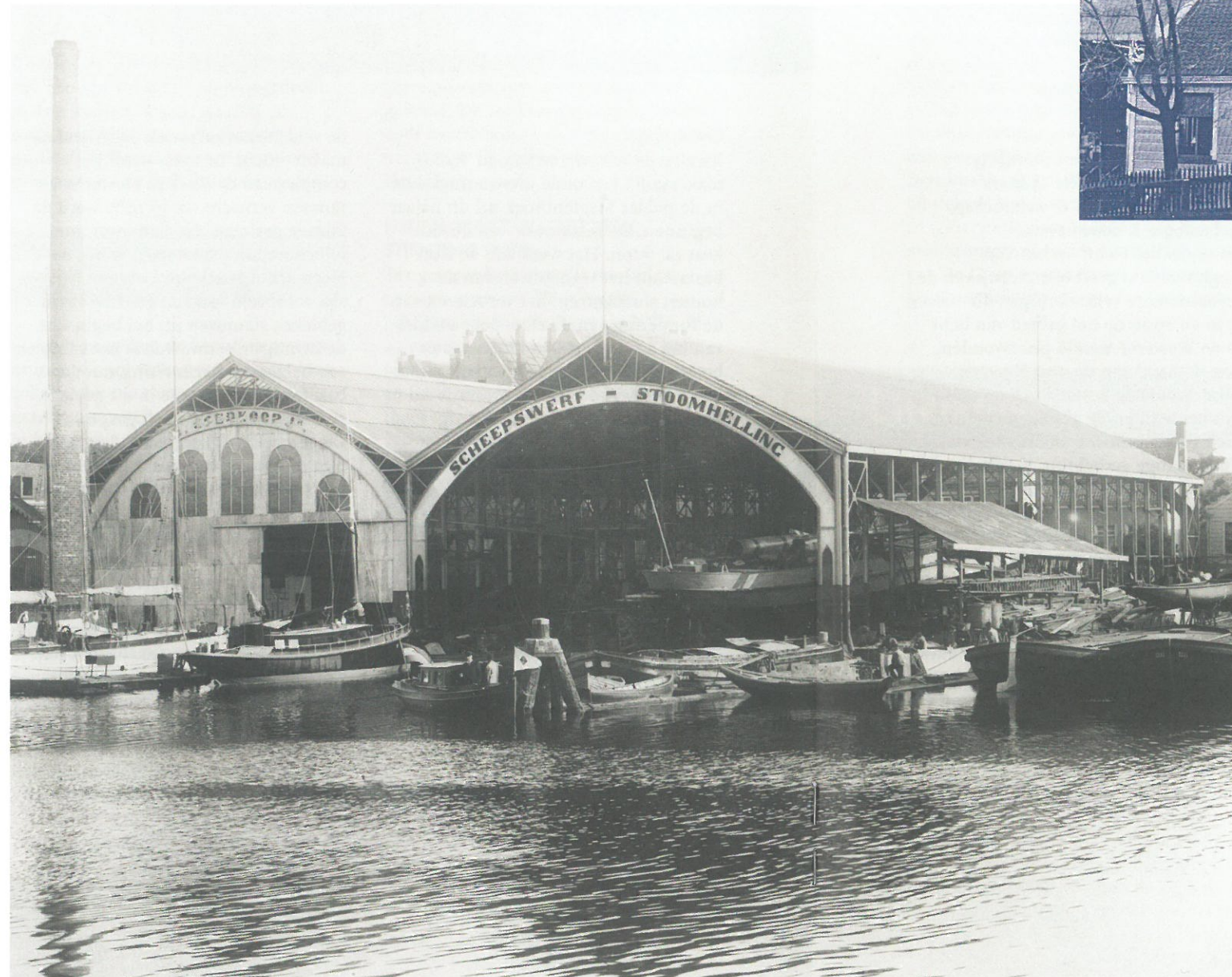

(foto: Reinder Groot)

Het nieuwe Centrum voor industrieel en mobiel erfgoed Kromhout, dat op 24 november officieel zal worden geopend, is gevestigd op een historische plek: het terrein van de museumscheepswerf 't Kromhout aan de Hoogte Kadijk in Amsterdam.

De geschiedenis van deze scheepswerf gaat terug tot 1757, toen de uit Friesland afkomstige scheepsbouwer Doede Jansen Kromhout naar Amsterdam kwam om er zijn geluk te beproeven. Hij begon een scheepswerf aan de Hoogte Kadijk, een gebied dat deel uit maakte van het moerassige gebied dat buiten de stadsmuren lag. In dit gebied werden veel nieuwe scheepswerven gebouwd, vanwege de toenemende vraag naar schepen. In 1867 werd de werf overgenomen door de reder Daniël Goedkoop. De traditionele houten scheepsbouw zit op dat moment in het slop en de werf is in gebruik als houtkoperij. Door de inzet en durf van de familie Goedkoop slagen zij erin de werf te moderniseren.

De scheepshellingen worden hersteld en de karakteristieke houten hellingkap wordt gebouwd. Later wordt een stoommachine aangeschaft voor de aandrijving van de werkplaatmachines, waarmee de schepen op een nieuwe helling kunnen worden getrokken. Dit gedeelte van de werf krijgt eveneens een overkapping, maar dan van ijzer, waarin de naam van de werf en de benaming 'stoomhelling' is opgenomen. Deze ijzeren kap werd door Daniël Goedkoop Jr. gekocht op een veiling voor tweeduizend gulden. In 1897 wordt de scheepswerf op een aangrenzend terrein uitgebreid met een machinefabriek en een ketelmakerij.

Het kantoor en toegangshek van de werf 't Kromhout.
(foto: collectie RDMZ)

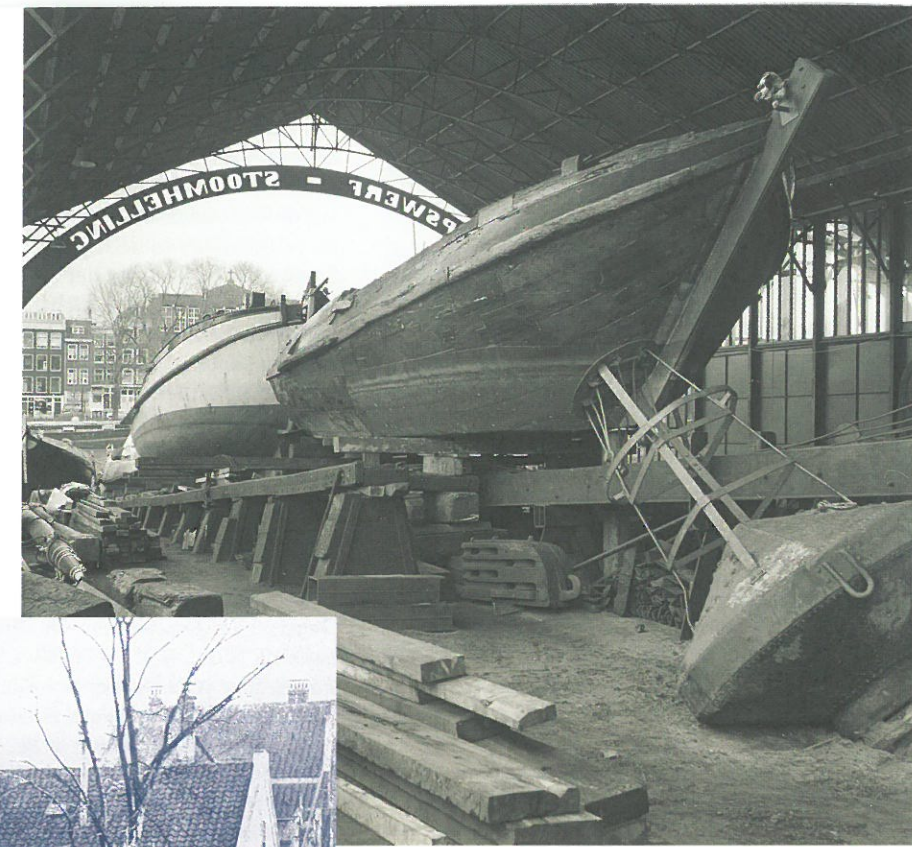
Ook wordt overgegaan op de productie van scheepsmotoren, waarvan de bekende 'Kromhoutmotor' het belangrijkste product wordt. De door de Fa. Goedkoop ontwikkelde scheepsmotor blijkt zelfs zo'n succes dat de Goedkoops in Amsterdam-Noord een zelfstandige motorenfabriek stichten onder de naam 'Kromhout Motoren Fabriek'. Deze fabriek werd in 1969 gesloten.

De scheepswerf werd in 1911 door de Goedkoops verkocht aan J.C. Ceuvel. Scheepswerf 't Kromhout bleef tot de sluiting van het bedrijf in 1967 in bedrijf als reparatiebedrijf voor binnenvaartschepen. Een dreigende sloop van het complex kon worden afgewend door plaatsing van de werf op de Rijksmonumentenlijst. In 1973 werd de scheepswerf na een restauratie heropend als museumscheepswerf 't Kromhout. Na een redelijk succesvolle beginperiode als museum wordt de werf na enige jaren toch weer commercieel geëxploiteerd.

De laatste jaren werd 't Kromhout opnieuw in zijn voortbestaan bedreigd, onder meer door de aangescherpte milieuregels. Ook de gebouwen en hellingen van de werf waren hard aan

een opknappbeurt toe. De redding komt ditmaal van Stadsherstel Amsterdam die de scheepswerf overneemt en direct met het herstel begint. In 1999 komt de restauratie van de twee historische hellingkappen gereed. In juni 2000 komt op het aangrenzende terrein de nieuwbouw gereed naar een ontwerp van architectenbureau Duinker van der Torre. In een bouwstijl, die goed aansluit op die van de bestaande historische hellingkappen, zijn drie in hout opgetrokken moderne hallen neergezet. In deze nieuwbouw komt een architectenbureau en het nieuwe Centrum voor industrieel en mobiel erfgoed Kromhout.

In de gerestaureerde westelijke scheepshal blijft het scheepsreparatiebedrijf Van Amerongen actief, in de oostelijke hellinghal zal de collectie van het Museum 't Kromhout onderdak krijgen. In deze hal zullen in de toekomst ook wisseltonstellingen op het gebied van scheepvaart worden georganiseerd. Ook is het de bedoeling de gerestaureerde scheepswerf op te nemen in een toeristisch-nautische route door het oude havenkwartier van Amsterdam.

(foto: collectie RDMZ)

VELSEN: tentoonstelling 'Velser aardewerk 80 jaar jong'.

In het Museum Kennemerland te Beverwijk is tot 31 december een overzichtstentoonstelling te bezichtigen over de productie van de Velser Aardewerfabriek. In 1920 werd deze fabriek opgericht door Koen Mertens en Eelke Snel onder de naam 'Potterie Kennemerland'. Tot 1930 was het bedrijf in Velsen-Noord gevestigd. In dat jaar verhuisde het bedrijf naar een fabriekspand aan de zuidzijde van het Noordzeekanaal. In 1942 werd de onderneming door de bezetter gedwongen te verhuizen naar Sassenheim, waar het bedrijf nog steeds werkzaam is. De oprichters van de fabriek waren voor hun komst naar Velsen eerst werkzaam geweest bij het Utrechtse aardewerkbedrijf 'De Vier Paddestoelen'. Na een aarzelende start in 1920 met eenvoudige, ambachtelijk vervaardigde potten, slaan Mertens en Snel een nieuwe weg in. Een geometrische decoratie, waaronder vooral de bekende 'blokjes', wordt dan kenmerkend voor het Velser bedrijf, evenals de typische harde kleuren oranje, groen, geel en blauw die de meestal crème, soms grijze ondergrond opfleuren. De ontwerpen van de veelzijdige uit Duitsland afkomstige kunstenaar Cal J. Gellings hebben het assortiment van de Kennemer Pottenbakkerij aanzienlijk verbreed. Hij ontwierp vele verschillende vazen en borden, vaak ingewikkeld van vorm naast allerlei dierplastieken. De Velser Aardewerfabriek heeft met zijn typische modellen en decoratiemotieven een belangwekkende bijdrage aan de Nederlandse Art-Deco geleverd. Vrijwel alle belangrijke vormen en decors zijn op deze tentoonstelling te zien.

Museum Kennemerland, Westerhoutplein 1, Beverwijk
tel. (0251) 22 32 25
Geopend zo: 14-17 uur

STEENWIJK: tentoonstelling 'Zuivel-fabrieken in en rondom Steenwijk'.

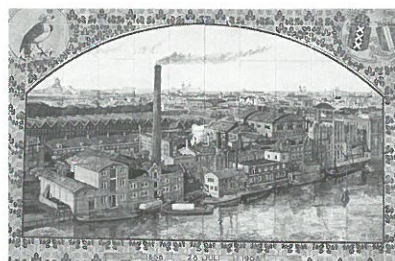
Van 10 oktober tot 1 december is in de Oudheidkamer van Steenwijk een expositie te bezichtigen over de geschiedenis van de zuivelindustrie in de kop van Overijssel. Ooit kende Steenwijk en directe omgeving acht zuivelbedrijven. De laatste zuivel-fabriek, de coöperatieve fabriek 'Ons belang', sloot de deuren in 1993. Dit is ook de enige zuivelfabriek waarvan de gebouwen (gedeeltelijk) nog bestaan.

Ook voor deze fabriek dreigt echter de slopershamer: slechts het kantoor-gedeelte en de fabrieksschoorsteen zullen behouden blijven. De meeste zuivelbedrijven in de regio rond Steenwijk werden aan het einde van de negentiende eeuw opgericht. Sommige bedrijven kenden slechts een kortstondig bestaan, zoals het zuivelfabriekje 'Deli' in Willemsoord, dat na de oprichting in 1898 in 1935 werd gesloten.

Oudheidkamer Steenwijk, Markt 64,
tel. (0521) 51 17 04
Geopend: di-za: 10-12, 14-16.30 uur

OTTERLO: tentoonstelling 'Tegels en tegeltableaus' van Plateelbakkerij 'De Distel' (1895-1925).

Tot en met 31 december is in het Nederlands tegelmuseum te Otterlo een overzichtstentoonstelling te bezichtigen over de tegeltableaus van de Amsterdamse plateelbakkerij 'De Distel'. Deze fabriek was toonaangevend in het ontwerpen van tegeltableaus. De plateelfabriek 'De Distel' werd in 1895 opgericht en heeft tot 1925 bestaan. Ondanks het relatief korte bestaan van 'De Distel' was de fabriek in Nederland toonaangevend waar het de productie van tegeltableaus betrof. Dit werd mede veroorzaakt door de toenemende vraag naar tegeltableaus als gevolg van de toepassingen van tegeltableaus in het tijdperk van de Art-Nouveau (tussen 1890 en 1910). Vele fraai gekleurde en gestileerde tegeltableaus zijn vandaag

Tegeltableau bierbrouwerij 'De Gekroonde Valk', Amsterdam (1908), (collectie Nederlands tegelmuseum).

de dag nog steeds te bewonderen aan de buitengevels van villa's, stations en fabrieken. De oprichter van 'De Distel', Jacobus Lob werkte vanaf de oprichting van de fabriek met kunstenaars. Een van de bekendste was Bert Nienhuis, die in 1901 chef van de decoratieve afdeling werd. Vele platen en vazen in de collectie van 'De Distel' zijn van zijn hand. Willem van Norden ontwikkelde voor de fabriek de z.g. 'carduustech-niek', een methode waarbij de tegels een extra dikke glazuurlaag kregen als bescherming tegen de Hollandse weersinvloeden. De tegeltableaus in buitengevels van gebouwen die met de

carduustech-niek zijn behandeld, verkeren dan ook vaak na een eeuw nog in prima conditie. De tegeltableaus werden van vele soorten motieven voorzien. De meeste tableaus zijn voorzien van allegorische voorstellingen en dierenmotieven, vooral onder invloed van de Art-Nouveau-stijl. Voor de bedrijfs-geschiedenis van belang zijn de tegeltableaus die zijn ontworpen naar aanleiding van bedrijfsjubilea. Het was lange tijd gebruikelijk om, bijvoorbeeld bij bedrijfsjubilea een tegeltableau te laten ontwerpen, waarop de fabrieksgebouwen vaak in vogelvlucht werden afgebeeld. Dit type tegeltableaus zijn dan ook een welkome bron van informatie voor bedrijfshistorici. Bij de tentoonstelling verschijnt een rijk geïllustreerde catalogus met kleurenfoto's van het geëxposeerde materiaal, voorzien van een uitgebreide inleiding van de hand van K.J. Nijkerk.

Nederlands Tegelmuseum, Eikenzoom 12, Otterlo
tel. (0318) 59 15 19
Geopend: di-vr: 10-17.00, za-zo: 13-17 uur.

AMSTERDAM: tentoonstelling 'Licht! Het industriële tijdperk 1750-1900; kunst & wetenschap, technologie & samenleving.'

De expositie 'Licht!' in het Van Gogh-museum geeft een indruk van de revolutionaire veranderingen die tussen 1750 en 1900 op het gebied van licht in de Westerse wereld plaatsvonden. Aan de hand van ca. 300 objecten wordt aandacht besteed aan de evolutie van het licht en de gevolgen ervan op sociaal, economisch en artistiek vlak. Kunstmatige verlichting maakte in de negentiende eeuw een indrukwekkende evolutie door. Technieken en toepassingen volgden elkaar in snel tempo op: kaarsen, olielampen, gaslicht, petroleum, elektrische koolspitslampen, gloeilicht. Van de verschillende lichtbronnen zijn unieke exemplaren bijeengebracht. De fascinatie van kunstenaars voor het fenomeen licht heeft geleid tot diverse experimenten met zowel natuurlijk licht als kunstlicht. Hiervan getuigen onder meer sublieme lichtspektakels, daglichtstudies, nachttaferelen, verlichte interieurs en een mooie selectie impressionistische schilderijen. De komst van kunstlicht had grote gevolgen voor de hele samenleving. Ze veranderde de werksituatie, het uitgaansleven en zelfs de wijze van oorlogvoeren. De moderne mens kan zich de uitwerking van de eerste lichtspektakels op de negentiende-eeuwse burger nog nauwelijks voorstellen. In samenwerking met het Museum voor Energietechniek, Energetica,

worden in het museum op 26 november, 7 januari en 28 januari demonstraties gegeven met oude lichtbronnen. Bij de tentoonstelling wordt een catalogus uitgegeven, verkrijgbaar voor f 69,50 bij de Museumwinkel.

Van Gogh-museum, Paulus Potterstraat 7, Amsterdam
(www.vangoghmuseum.nl)
Geopend: ma-zo: 10-18 uur

's-HERTOGENBOSCH: tentoonstelling 'De Gruyter; geschiedenis van een kruideniersimperium'.

In het Noord-Brabants Museum is tot 14 januari 2001 een overzichtstentoonstelling te bezichtigen over de geschiedenis van het De Gruyter-concern. De Gruyter handelde in het begin van de twintigste eeuw voornamelijk in graanproducten en koloniale waren als koffie, thee en cacao. Voor de Tweede Wereldoorlog hadden de winkels van De Gruyter dan ook vooral een luxe uitstraling, wat goed te merken was aan de zorgvuldige architectuur van de winkels, het luxe uitgevoerde interieur en het fraaie verpakkingsmateriaal. De hoofdvestinging van het concern was gevestigd in de binnenstad van Den Bosch, aan de Brede Haven. Het fabriekscomplex werd in 1980 gesloopt. In 1961, in de hoogtijdagen van het grootgrutterimperium, telde Nederland 525 De Gruyterwinkels en zeventien De Gruyterfabrieken. In de jaren daar-

na begon de ondergang van het concern, de laatste winkel van De Gruyter werd in 1976 gesloten. Daarmee kwam een einde aan het roemrijke bestaan van een 158-jarig kruideniersbedrijf. Het concern was niet in staat mee te gaan met de ontwikkelingen; in de winkels van De Gruyter werden alleen de eigen merkartikelen verkocht. De moderne huisvrouw wilde meer keuze uit diverse merkartikelen en nam haar toevlucht tot supermarkten. Dit alles werd door de concernleiding van De Gruyter te laat ingezien.

Voor de consument stond het De Gruyterconcern synoniem met de prachtig uitgevoerde kruidenierswinkels, welke zeer herkenbaar waren aan de fraai ontworpen winkelpuien met Art-Deco-tegelfronts. Het interieur van de winkels was een lust voor het oog met kleurige tegeltableaus, kroonluchters, glimmende roestvrijstalen trechters op roodgelakte koffiemaal-machines, bewerkte kasregisters, en marmeren toonbanken. In sommige steden en dorpen zijn de voormalige De Gruyterwinkels nog te herkennen, al hebben ze een nieuwe bestemming gekregen. Het Noord-Brabants museum heeft met deze expositie iets van de glans van het vroegere kruideniersbedrijf willen terughalen. Dit is mede gelukt dankzij de vele De Gruyter voorwerpen die particulieren voor de expo-

De Gruyterwinkel, Steentilstraat 2, Groningen. Architect: T.P. Wildschut, 1931. (foto: G.A.-Groningen)

sitie in bruikleen hebben afgestaan. Op de expositie zijn onder meer te zien dozen en blikken, reclamematerialen ('Snoepje van de week'), wijnflessen, koekmalletjes, fotoboeken en zelfs complete tegeltableaus, afkomstig uit een voormalige De Gruyterwinkel.

Noord-Brabants Museum, Verwersstraat 41, Den Bosch
tel. (073) 687 78 00
Geopend: di-vr: 10-17 uur, za-zo: 12-17 uur

Literatuursignalering

POL, Aaldert en Gerrit van Hezel:

'Kraggenburg en de vaarweg naar zee'.
Kampen, IJsselacademie 2000, 216 blz., ill.
(Publicaties van de IJsselacademie, nr. 126)
ISBN 90 6697 114 2. Prijs f 30,-
Het voormalige eiland Schokland in de Noord-Oostpolder geniet landelijke bekendheid. Veel minder bekend is het bestaan van het voormalige kunstmatige eilandje Oud-Kraggenburg, enkele kilometers ten oosten van Schokland. Oud-Kraggenburg is in 1877 aangelegd als vuur-

Lichtwachterwoning Oud-Kraggenburg (1877). (foto: M. Overbeek)

toreneiland en markeerde het einde van een kilometers lange strekdam, die vanaf het vasteland bij Genemuiden de Zuiderzee in stak. Het voormalige vuurtoreneiland met het nu nog aanwezige lichtwachterhuis vormt een tastbare herinnering aan een ambitieus waterstaatkundig plan om Zwolle in de negentiende eeuw toegankelijk te maken voor zeeschepen. Hiervoor moest de monding van het Zwartewater in de Zuiderzee verdiept worden. De strekdammen zouden voor een grotere stroomsnelheid zorgen. Hoewel de plannen naar een ontwerp van ingenieur Gesinus van Diggelen werden uitgevoerd, kwamen er geen zeeschepen naar Zwolle en bleef de scheepvaart beperkt tot binnen-vaartschepen. In 1942 kwam 'Oud-Kraggenburg' na de drooglegging van de Noord-Oostpolder als een kunstmatige verhoging in het polderlandschap te liggen, en werd het licht boven de lichtwachterwoning voorgoed gedoofd. De auteurs Pol en Van Hezel hebben met deze studie een onbekend stuk waterstaats-geschiedenis boven water gekregen. Behalve uit archief-onderzoek is ook veel informatie verkregen uit verhalen van nazaten van lichtwachterfamilies.

COLOFON

industria

Nieuwsbulletin van de 60 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. Het nieuwsbulletin verschijnt vijfmaal per jaar.

'Industria' komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres:
'Industria', p/a M.N.M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle (samensteller). Kopij voor Industria 2001 nr. 1 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 1 december 2000.

Secretariaatsadres:
FIEN, Zomervaar 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementsopgave:
door overmaking van f 27,50 voor de jaargang 2001 op postbankrekening 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

Vormgeving:
Pinxit, Amsterdam.